

Recensies

De Arabische veroveringen als een diplomatieke jihād

De grote Arabische veroveringen. Het ontstaan van het islamitisch rijk, van Afghanistan tot Spanje (632-750)

Hugh Kennedy

Vertaald uit het Engels door Guus Houtzager

Amsterdam en Antwerpen; 2008; 489 pp.; ISBN

9789054601616

‘Vrede zij met u, O Syrië. Dit is het afscheid waarna er geen weerzien meer zal zijn.’ (p.98). Omkijkend op de weg naar Constantinopel moet keizer Heraclius het naderende einde van de Byzantijnse overheersing in de Levant hebben aangevoeld. Kort tevoren had zijn leger een verpletterende nederlaag geleden tegen een nieuwe tegenstander. Vier jaar eerder was deze vijand plots uit de woestijn komen opdoemen, onder de groene banier van een nieuw geloof. Na de slag bij de Yarmūk (636) zouden de Arabieren spoedig de hele Levant en Opper-Mesopotamië veroveren, om vervolgens het Sassanidische Rijk op de knieën te dwingen. Nog geen honderd jaar later zouden zij vanuit Damascus een rijk besturen dat zich uitstreckte van Afghanistan tot aan Spanje.

Hoe is het mogelijk geweest dat de Arabieren dit hebben klaargespeeld in zo weinig tijd? Wat is het geheim achter de grote Arabische veroveringen? In zijn boek probeert Hugh Kennedy deze oude vragen van een eigentijds antwoord te voorzien. Het resultaat is een uitgebreide en erudiete studie over de militaire en culturele expansie van de Arabieren. Kennedy is als arabist en historicus verbonden aan de School for Oriental and African Studies (SOAS) in Londen en publiceerde al eerder boeken over de middeleeuwse geschiedenis van de Arabieren, waaronder *The armies of the Caliphs, military and society in the early Islamic state* (2001) en *The court of the Caliphs, when Baghdad ruled the Muslim world* (2005).

De grote Arabische veroveringen is ‘ongegeneerd verhalend van opzet’ (p.1). Hiermee impliceert Kennedy dat de verklaring van het succes van de Arabieren gelijk is aan het verhaal van de islamitische veroveringen, die duurden van 632 tot ca. 750. Het eerste deel van de verklaring ligt dan bij de Arabieren zelf. Na de zogeheten *rida*-oorlogen (632-634) – die na het overleden van de profeet erop geënt waren om de afvallige stammen weer in het gareel te brengen – werd al snel duidelijk dat een voortdurende staat van oorlog noodzakelijk was. De kracht van de bedoeïenen moest worden

ingezet tegen de ongelovige vijand. Zo niet, dan zouden de stammentwisten snel genoeg weer uitbreken. In de strijd tegen de zwaarbewapende legers van de Romeinen en de Perzen hadden de Arabieren het voordeel van behendigheid. Hierbij kwam dat de geharde bedoeïenen met hun kamelen zich te allen tijde konden terugtrekken in onherbergzame gebieden waar de vijand zich liever niet waagde. In laatste instantie werden de Arabieren gedreven door een diep geloof in hun goddelijke missie: de *jihad*.

Kennedy gaat verder met het verhaal van de verschillende gebieden die in de loop van de zevende en achtste eeuw door de Arabieren worden veroverd. Hierin ligt het tweede deel van de verklaring. Uit Kennedy's beschrijving wordt duidelijk welke specifieke omstandigheden hebben bijgedragen aan de doorgaans snelle verovering van de verschillende gebieden. Het gaat steeds om een unieke combinatie van factoren, maar enkele algemeenheden zijn wel aan te wijzen. Zo was de militaire structuur in zowel het Perzische als het Byzantijnse Rijk verzwakt door de oorlog die de twee rijken met elkaar hadden gevoerd in de periode 602-627. Daarbij bestonden er in beide rijken politieke en politiek-religieuze tegenstellingen die een eenduidig optreden tegen de Arabische veroveraar beletten.

In Egypte, bijvoorbeeld, trad een kleine Griekse elite hard op tegen de aanhangers van de oude Koptische kerk. De Kopten, de oorspronkelijke bewoners van Egypte, hadden zich al in de vierde eeuw tot het christendom bekeerd. Volgens het concilie van Chalchedon (451) was het monofysitische christendom van de Kopten een dwaalleer en het werd daarom door de Byzantijnen bestreden. Het merendeel van bevolking bleef echter trouw aan de Koptische kerk en de eigen patriarch bleef clandestien in functie. Het is niet zeker of de Arabieren hun overwinning op de Grieken in Egyptisch Babylon (nabij het huidige Caïro) en Alexandrië aan de Kopten te danken hebben. Toch is wel zeker dat de Kopten vrijwel geen verzet boden tegen de Arabieren, die zij misschien wel als bevrijders zagen.

De uiteindelijke sleutel tot het begrip van het succes van de Arabische veroveringen ligt volgens Kennedy in de lichte vredesvoorwaarden die de moslims de overwonnenen oplegden. Tevens kan dit verklaren waarom de veroveringen zo'n duurzaam karakter hadden. Het geloof in de *jihād* was strikt, maar de praktische uitwerking ervan erg soepel. De heilige oorlog had vaak genoeg een vreedzaam, diplomatiek karakter. Als een overwonnen vorst zich niet wendde tot het ware geloof, dan betekende dat nog niet zijn dood. Zolang de *jizya*, de ongelovigenbelasting, maar werd betaald, werden de overwonnenen met rust gelaten. Velen gingen met deze

schikking akkoord. Bekering vond vrijwel nergens plaats met het mes op de keel maar eerder als gevolg van een langzaam acculturatieproces, waarbij de overwonnen bevolking langzaam de cultuur en het geloof van de Arabische elite overnam.

Er zijn al eerder werken geschreven over de Arabische veroveringen, waarin een aantal van Kennedy's conclusies zijn terug te vinden. Hijzelf bekent dat in zijn boek 'schaamteloos wordt geplunderd' (p.4.) uit het werk van anderen, waaronder Fred Donners *The early Islamic conquests* (1981), Mike Morony's *Iraq after the Muslim conquest* (1984) en Dick Bulliets *Conversion to Islam in the medieval period, an essay in quantitative history* (1975). En inderdaad, de meeste van Kennedy's bevindingen zijn niet nieuw. Toch verscheen er niet eerder een werk over de Arabische veroveringen dat tegelijkertijd compleet, diepgaand en toegankelijk is. Het lukt Kennedy – geholpen door een aangename schrijfstijl die de Nederlandse vertaling heeft overleefd – de aandacht van de lezer van het begin tot het eind vast te houden. Hierbij vindt Kennedy de juiste balans tussen het specifieke en het algemene, tussen de interessante details en het grote verhaal.

Verfrissend is de manier waarop Kennedy met het bronnenmateriaal omgaat. Als historicus, maar vooral ook als arabist, is hij goed thuis in de Arabische bronnen. Veel historici beschouwen dit materiaal als waardeloos, omdat het bol staat van tegenstrijdigheden, rare stijlfiguren en religieus geïnspireerde overdrijvingen. Kennedy wil juist van deze subjectiviteit gebruikmaken om te onderzoeken hoe men tegen de veroveringen aankeek, of hoe men zich die herinnerde. Historische bronnen refereren meestal aan contemporaine opvattingen of visies, die ons veel leren over de wijze waarop men zich in samenlevingen het verleden herinnert en daarom ook over de opvattingen die leefden toen die bronnen ontstonden. Op deze manier wil Kennedy de bronnen gebruiken voor de reconstructie van het 'collectief geheugen' (p.27).

Deze rehabilitatie van het bronmateriaal is echter niet overal even geslaagd. De talloze citaten die in het boek zijn opgenomen vormen vaak een verrijking van de tekst. Toch is niet altijd duidelijk hoe Kennedy deze citaten precies gebruikt voor het uitbeelden van wat hij noemt een collectief, Arabisch geheugen. Vaak lijkt hij de bronnen juist te gebruiken ter reconstructie van de eigenlijke gebeurtenis, niet voor de reconstructie van de herinnering daaraan. Dit maakt Kennedy's methode weer vatbaar voor de kritiek van historici die sceptisch zijn ten aanzien van het waarheidsgehalte van de bronnen.

De prominente aanwezigheid van de bronnen heeft nog een ander effect. Historische figuren, zoals Amr b. al-Ās, de veroveraar van Egypte, of Khalid b. Walid, de grote held in de slag bij de Yarmūk, zijn in de Arabische bronnen *larger than life*. Zij worden in de Arabische literatuur opgevoerd als voorbeelden van heldenmoed en islamitische deugdzaamheid. Kennedy is zich hiervan bewust en maakt er de lezer attent op. Toch leunt de auteur in zijn boek tamelijk sterk op de mannen uit de bronnen. De Arabische veroveringen worden in het boek vooral gezien als militaire campagnes, onder leiding van krachtige bevelhebbers. Hiernaast kunnen de Arabische veroveringen echter ook worden gezien als een ruimere expansie waarbij niet alleen politiek-religieuze motieven, maar ook sociaaldemografische factoren een belangrijke rol speelden.

Afgezien van deze opmerkingen, kan gerust gesteld worden dat Kennedy een plausibel antwoord geeft op de vragen die het uitgangspunt vormen van zijn boek. De oplossing bestaat uit drie delen. Ten eerste waren de Arabische veroveringen een logisch effect van de impuls die met de ridda-oorlogen al was gegeven. Ten tweede zorgde de situatie in het Byzantijnse en Perzische rijk voor een meestal voorspoedige verovering. Ten derde lag een diplomatieke vorm van jihād ten grondslag aan het succes en de duurzaamheid van die veroveringen. Deze bevindingen mogen dan niet helemaal nieuw zijn, ze worden in deze complete geschiedenis wel op een nieuwe, toegankelijke manier bijeen gebracht.

Willem Flinterman